

Васильєва С.А.

**ІСТОРИКО-ТИПОЛОГІЧНИЙ МЕТОД ЯК ЗАСІБ ОБГРУНТУВАННЯ
ТИПОЛОГІЗАЦІЇ ДОШКІЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ У
СИСТЕМІ ОСВІТИ УКРАЇНИ
(ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ СТ. – ПОЧАТОК ХХІ СТ.)**

У статті обґрунтовано типологізацію дошкільних навчальних закладів у системі освіти України в період другої половини ХХ ст. початку ХХІ ст. на основі історико-типологічного методу та прикладі дитячих дошкільних закладів УРСР.

Ключові слова: історико-типологічний метод, типологізація, модель типу, модель дошкільного навчального закладу; модель дитячого дошкільного закладу

В статье обоснована типологизация дошкольных учебных учреждений в системе образования Украины в период второй половины ХХ в. начала ХХІ века на основе историко-типологического метода и примере детских дошкольных учреждений УССР.

Ключевые слова: историко-типологический метод, типологизация, модель типа, модель дошкольного учебного учреждения; модель детского дошкольного учреждения

In article the tipologization of preschool educational institutions in an education system of Ukraine in the period of the second half of the XX century of the beginning of the XXI century on the basis of a historical and typological method and an example of USSR preschool institutions is proved.

Keywords: historical and typological method, tipologization, model of type, model of preschool educational institution; preschool institution model

Сучасний процес створення та реорганізації дошкільних навчальних закладів різних типів вмотивовує звернення до накопиченого та збереженого людством досвіду щодо розвитку дитячих закладів різних типів в Україні. Дослідження історичного досвіду створення та трансформації дошкільних навчальних закладів різних типів потребує вибору адекватних методів для виконання одного із завдань – наукового обґрунтування типологізації

дошкільних навчальних закладів у період із другої половини ХХ початку ХХІ століття.

Наукові дослідження (Л. Артемової, З. Борисової, Л. Голиш, В. Золотоверх, К. Кузьменко, Л. Лохвицької, О. Любар, Л. Медвідь, З. Негачевської, Т. Поніманської, Л. Пісоцької, Т. Степанової, О. Таранченко, Д. Федоренко та ін.) вказують на досвід ґрунтового вивчення вченими проблеми розвитку дошкільних навчальних закладів різних типів у системі освіти України.

Зокрема, у дослідженні Л. Голиш використано метод типологізації для виділення типів та видів спеціальних установ та групування їх за соціальними функціями, контингентом, відомчим підпорядкуванням, особливостями функціонування, суспільним значенням [4; с. 36].

У ході дослідження проблеми розвитку дитячих будинків Донбасу у 1943-1965 рр. М. Соловей використано історико-типологічний метод, який сприяв упорядкуванню сукупності дитячих будинків за допомогою виділення певних типів на основі властивих їм спільних істотних ознак [10; с. 45].

Однак, типологізація дошкільних навчальних закладів у системі освіти України, як наукова проблема, не була об'єктом спеціального вивчення вище вказаних авторів історико-педагогічних та історичних досліджень.

У пропонованій статті ми поставили за мету означити вибір історико-типологічного методу для наукового обґрунтування типологізації дошкільних навчальних закладів (ДНЗ) у системі освіти України у період другої половини ХХ ст. початку ХХІ ст. та на прикладі дослідження дитячих дошкільних закладів (ДДЗ) підтвердити його адекватність та ефективність використання.

До визначення основ методології історико-педагогічних досліджень звертались О. Аніщенко, Л. Березівська, М. Богуславський, І. Волощук, С. Гончаренко, Н. Гупан, Н. Дічек, О. Крушельницька, Н. Кудикіна, Н. Кушнарєнко, Ю. Сурмін, О. Сухомлинська. В. Шейко та інші. Зокрема, О. Аніщенко [1; с.19], С. Гончаренко [5; с.117] до теоретичних

загальнонаукових методів відносять класифікацію як типовий приклад аналізу та рекомендують використовувати її на початкових стадіях дослідження, що дає можливість упорядковувати та класифікувати педагогічні явища на основі визначення їх однорідності. Продуктивність класифікації автори визначають залежно від вибору єдиних ознак, за якими вона здійснюється. Ю. Сурмін розуміє метод класифікацій як розподіл предметів якого-небудь роду на взаємопов'язані класи згідно з найістотнішими ознаками, властивими предметам цього роду, і які відрізняють його від інших родів, при цьому кожен клас посідає в отриманій системі певне постійне місце і, в свою чергу, поділяється на підкласи. Автор вважає, що типологізацію часто здійснюють на основі певної ідеальної моделі з широким використанням абстракції [11; с. 169].

Важливим для нашого дослідження є визнання О. Аніщенко, Л. Березівською, М. Богуславським, О. Сухомлинською та іншими дослідниками необхідності використання загальнонаукових методів історико-педагогічного дослідження: історико-структурного, конструктивно-генетичного та історико-компаративіського (порівняльно-зіставного) [3; с. 39]. Л. Березівська, спираючись на судження М. Богуславського, використала дані методи для дослідження організаційно-педагогічних засад реформування шкільної освіти в Україні у ХХ столітті. Науковець застосувала порівняльно-зіставний метод для порівняння і зіставлення між собою етапів та прогресу і регресу різних явищ минулого й формулювання відповідних висновків та оцінок – розробки періодизації, типології реформ, виявлення процесуальних та змістових аспектів реформування освіти [2; с. 37-42].

Досвід використання вище означених методів історико-педагогічних досліджень та вивчення методів історичного пізнання, окреслили один із методів дослідження розвитку дошкільних навчальних закладів різних типів у системі освіти України (друга половина ХХ ст. – початок ХХІ ст. – історико-типологічний метод.

До методології історії входять спеціально-історичні методи, які є різним поєднанням загальнонаукових методів, адаптованих до особливостей досліджуваних історичних об'єктів. До традиційних спеціально-історичних методів належить історико-типологічний метод, який є засобом виявлення загальних рис у просторових групах історичних подій і явищ та виокремлення однорідних стадій в неперервно-часовому їх розвитку. Типологізація має на меті систематизацію та упорядкування об'єктів за властивими (притаманними) їм загальними ознаками, розподіл їх сукупностей на якісно визначені типи (стадії) [7]. Вчені О. Нечухрін, В. Сидорцов, О. Шутова визнають, що шляхом використання багатомірного інтегрального групування, яке ґрунтується на багатомірному та одночасному обліку всіх визначених ознак, можливе здійснення типологізації як прийому якісного аналізу об'єктів. Вчені зазначають, що об'єкти, які віднесені до одного типу, володіють необхідними рисами, однак, в різній мірі: одні – більш характерні для даного типу, інші – менш характерні, тому – перші мають кваліфікуватись як складові ядра типу, а другі – як його оточення [8, с. 178 – 179].

Історико-типологічний метод спрямовує до розгляду дошкільних навчальних закладів різних типів у системі освіти України у неперервно-часовому їх розвитку. Визначений часовий відрізок і процес, пов'язаний із ним, являють собою нерозривне ціле [8; с. 133], тому під час типологізації розглядаємо типи дошкільних навчальних закладів у визначені періоди та етапи відповідно до їх періодизації.

Беручи до уваги вище вказані наукові засади, типологізацію дошкільних навчальних закладів розуміємо як науковий процес, який має за мету систематизацію дошкільних навчальних закладів за притаманними для них якісними ознаками, розподіл сукупностей дошкільних навчальних закладів на якісно визначені типи, що залежить від окремо визначеного періоду (етапу) розвитку дошкільних навчальних закладів різних типів і знаходить відображення у державних документах України.

Для здійснення типологізації дошкільних навчальних закладів нами визначено модель типу, яку складає сукупність якісних ознак дошкільних навчальних закладів. До складу якісних ознак віднесено складові ядра типу (ознаки, які більш характерні для даного типу дошкільного навчального закладу) й оточення ядра типу (ознаки, які менш характерні для даного типу).

Під моделлю типу дошкільного навчального закладу розуміємо штучно створений графічний об'єкт [11, с. 138], подібний до об'єктів (дошкільних навчальних закладів), які існують у окремо визначеному періоді (етапі) їх розвитку і складаються з ядра (якісних ознак, які більш характерні для дошкільного навчального закладу даного типу) та його оточення (якісних ознак, які менш характерні для даного типу).

Для розподілу якісних ознак на більш характерні та менш характерні для типів дошкільних навчальних закладів, визначено загальні якісні ознаки для дошкільних навчальних закладів різних типів:

- функціональні особливості (повноваження) дошкільних навчальних закладів різних типів, які ґрунтуються на основних функціях ДНЗ – розвитку, вихованні, навчанні, освіті особистості дитини, соціальному захисті особистості дитини, здоров'язбереженні особистості дитини;
- вікова ознака, яку розглядаємо як паспортний вік дітей, що визначається кількістю років, прожитих дитиною;
- приналежність дошкільного навчального закладу до форми власності, встановленої державою.

У процесі опрацювання державних документів України про дошкільну освіту нами виявлено тенденцію формулювання загальних визначень щодо сутності дитячих закладів різних типів. Зокрема, у Законі «Про дошкільну освіту» (2001) подано наступне визначення: дошкільний навчальний заклад – навчальний заклад, що забезпечує реалізацію права дитини на здобуття дошкільної освіти, її фізичний, розумовий і духовний розвиток, соціальну адаптацію та готовність продовжувати освіту. У розділі II, статтях 11-16

даного закону, дошкільний навчальний заклад фігурує як загальне визначення (назва), яке супроводжує типи дошкільних навчальних закладів та змістові характеристики їх повноважень. Беручи до уваги тенденцію існування загальних визначень у державних документах із дошкільної освіти України щодо дитячих закладів різних типів, нами виокремлено *дошкільний навчальний заклад* як поняття, яке містить основні змістові характеристики повноважень навчальних закладів і поділяється на якісно визначені типи; змінюється залежно від періоду (етапу) їх розвитку та знаходить відображення у державних документах України про дошкільну освіту.

Отже, в основу моделі дошкільного навчального закладу покладено ядро та оточення ядра типу, типи дошкільних навчальних закладів, державний документ, як підтвердження існування поняття (загального визначення) ДНЗ та типів дошкільних навчальних закладів, етап історичного періоду та історичний період відповідно до періодизації розвитку дошкільних навчальних закладів різних типів у системі освіти України. Дану модель представлено у вигляді таблиці.

Таблиця 1

Модель типології дошкільного навчального закладу в Україні

Історичний період
Етап історичного періоду
Державний документ України
Типи дошкільних навчальних закладів
Оточення ядра типу ДНЗ
Ядро типу ДНЗ
Дошкільний навчальний заклад (загальне визначення)

Для прикладу розглянемо дитячий дошкільний заклад на основі «Положення о детском дошкольном учреждении» [6; с. 4.]. Дитячий дошкільний заклад (дитячі ясла, дитячий садок, дитячі ясла-садок) є закладом суспільного виховання дітей. У тісній співдружності з сім'єю від здійснює

гармонійний розвиток та комуністичне виховання дітей дошкільного віку, успішну підготовку їх до навчання у школі.

Для дитячого дошкільного закладу УРСР якісними ознаками, які ввійшли до ядра моделі типу, є його функціональні особливості: гармонійний розвиток, комуністичне виховання та навчання дітей; охорона життя та укріплення здоров'я дітей, підвищення витривалості дитячого організму; гармонійний фізичний та нервово-психічний розвиток.

Вікова ознака є спільною для типів ДДЗ тому, що встановлює фізичний вік дітей (від двох місяців до семи років) для дитячих дошкільних закладів до повного завершення переходу школи на навчання дітей із шести років. До дитячих ясел приймаються діти віком від 2-х місяців до 3-х років, до дитячого садка – від 3 до 7 років, до дитячих ясел-садка від 2-х місяців до 7 років. У дитячому дошкільному закладі загального призначення групи комплектуються за віком дітей: ясельні групи в дитячих яслах та дитячих яслах-садках: перша група раннього віку – від 2 місяців до 1 року; друга група раннього віку – від 1 року до 2 років; перша молодша група – від 2 до 3 років; дошкільні групи у дитячому садку та дитячих яслах-садку: друга молодша група – від 3 до 4 років; середня група – від 4 до 5 років; старша група – від 5 до 6 років; підготовча до школи група – від 6 до 7 років. Підготовча група діє до повного завершення переходу школи на навчання дітей із шести років. За необхідності можливе комплектування груп дітьми різного віку. Дитячі дошкільні заклади та групи спеціального призначення, а саме, для дітей із порушенням зору комплектуються з урахуванням віку дітей: молодша група – діти у віці від 2-3 до 3-4 років; середня група – діти у віці від 3-4 до 4-5 років; старша група – діти у віці від 4-5 до 5-6 років; підготовча до школи група – діти у віці від 6 до 7 років; для дітей розумово відсталих (із порушенням інтелекту) комплектуються групи: молодша група – діти у віці від 3-4 до 4-5 років; середня група – діти у віці від 4-5 до 5-6 років; старша група – діти у віці від 5 до 6 років; підготовча до школи група – діти у віці від 6 до 7-8 років.

Постановою ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР від 12.04.1984 р. «О дальнейшем совершенствовании общего среднего образования молодежи и улучшении условий работы общеобразовательной школы» для здійснення у 1986-1990 рр. переходу на навчання дітей у школі з 6 років дозволено, починаючи з 1986 року, використовувати дошкільні заклади для навчання дітей за програмою першого класу. Дитячі дошкільні заклади із 1985 року ввійшли до шкіл-дитячих садків. «Положение о порядке создания и организации работы учреждения «Школа-детский сад»» повідомляє, що ДДЗ керується у своїй роботі «Положением о детском дошкольном учреждении». Поєднання малокомплектних шкіл та дитячих садків сільської місцевості у «школи-дитячі садки» (ШДС) здійснено з метою удосконалення роботи по вихованню та навчанню дітей через забезпечення наступності навчально-виховного процесу дітей дошкільного та шкільного віку. Дослідження педагогічних основ виховного процесу в комплексі «школа-дитячий садок» В. Кузя визначило шляхи розв'язання проблеми дошкільного суспільного виховання в малому селі та означило новий інтегрований тип навчально-виховного закладу – «школи-дитячого садку» [7; с. 47].

Як бачимо, у період 1985-1990 рр. відбувалась інтеграція дітей сьомого року життя до школи (ШДС) [9; с. 4-6.] та до першого класу загальноосвітньої школи у ДДЗ, що підтверджує відношення вікової ознаки до ядра типу дитячого дошкільного закладу.

Під час дослідження враховано малу кількість державних документів етапу 1985-1990 рр., тому для наповнення моделі ДДЗ здійснено часткове звернення до типології дошкільних закладів попереднього етапу дослідження, а саме 1972-1984 рр. За четвертий етап радянського періоду розвитку дошкільних закладів Української РСР видано державні документи, які підтверджують розвиток дошкільних закладів різних типів – накази Міністра освіти СРСР: № 125 від 21.11.1972р. «Про введення в дію номенклатури дошкільних закладів для аномальних дітей системи міністерства освіти СРСР», № 40 від 15.04.1974р. «Об утверждении Типового

положения о дошкольных учреждениях и группах для детей с нарушением зрения», Типовое положение о дошкольных учреждениях для умственно отсталых детей (для детей с нарушением интеллекта) від 02.09.1974 р. за № 76-М та інші, які дозволяють відстежити процес збереження дошкільних закладів різних типів четвертого етапу радянського періоду розвитку дошкільних закладів Української РСР у п'ятому етапі (1985-1990) даного періоду.

До оточення ядра типу віднесено ознаку приналежності дошкільного закладу до форми власності. Дитячий дошкільний заклад є державною установою.

Змістове наповнення вище вказаних документів та архівних документів ЦДАВО України дозволяють утворити модель дитячого дошкільного закладу етапу 1985-1990 рр. радянського періоду розвитку дошкільних закладів Української РСР та представити у вигляді таблиці.

Таблиця В

Модель типології дитячого дошкільного закладу Української РСР

Радянський період розвитку дошкільних закладів Української РСР
1985 - 1990 рр.
<p>Наказ Міністра освіти Української РСР «Про загальноосвітні школи-інтернати, дитячі будинки та інші інтернатні заклади» (1984),</p> <p>Положение о детском дошкольном учреждении (1985),</p> <p>Постановление ЦК КПСС и Совета Министров СССР от 12.04.1984 г. «О дальнейшем совершенствовании общего среднего образования молодежи и улучшении условий работы общеобразовательной школы» (1984),</p> <p>Положение о порядке создания и организации работы учреждения «Школа-детский сад» (1985),</p> <p>матеріали ЦДАВО України</p>
Дитячий дошкільний заклад загального призначення (дитячі ясла, дитячі садки, дитячі ясла-садки (основний тип), дитячі будинки (санаторні, дошкільні, змішані)); із санаторними групами для дітей із туберкульозною

інтоксикацією.

Дитячі дошкільні заклади та групи спеціального призначення:

- з порушенням слуху (дитячі садки та ясла-садки для глухих, для слабкочуючих та пізнооглухлих дітей (24), дошкільні дитячі будинки із самостійними групами для глухих, для слабкочуючих та пізнооглухлих дітей (24 – цілий рік) при дитячих садках, яслах-садках загального типу та у школах-інтернатах для глухих та слабкочуючих дітей);

- з порушенням мови (при збереженні слуху) (дитячі садки та ясла-садки; дошкільні групи для дітей із порушенням мови при дитячих садках та дошкільних дитячих будинках загального типу; дошкільні групи при школах-інтернатах для дітей із важким порушенням мови);

- з порушенням зору (дитячі садки та ясла-садки для слабкобачачих дітей та для дітей із косоокістю та амбліопією; дошкільні дитячі будинки для дітей із порушенням зору із групами для дітей сліпих, слабкобачачих дітей та для дітей із косоокістю та амбліопією; дошкільні групи для слабкобачачих дітей та для дітей із косоокістю та амбліопією при дитячих садках та яслах-садках та яслах-садках загального типу; дошкільні групи для сліпих дітей при школах-інтернатах для сліпих; дошкільні групи для слабкобачачих дітей при школах-інтернатах для слабкобачачих; самостійні дитячі садки, ясла-садки, дитячі будинки для дітей із порушенням зору);

- із порушенням інтелекту (розумово відсталих) дітей (дитячі садки; дошкільні дитячі будинки; випробувальні групи при дитячих будинках для дітей із порушенням інтелекту);

- із порушенням опорно-рухового апарату (дитячі садки та ясла-садки, дошкільні дитячі будинки, дошкільні групи при школах-інтернатах для дітей із порушенням опорно-рухового апарату).

Санаторні ДДЗ для дітей із туберкульозною інтоксикацією;

Приналежність дошкільного виховного закладу до форми власності –
державна форма власності

Гармонійний розвиток, комуністичне виховання та навчання дітей;

охорона життя та укріплення здоров'я дітей, підвищення витривалості дитячого організму; гармонійний фізичний та нервово-психічний розвиток.

Вікова ознака є спільною для типів ДДЗ тому, що встановлює фізичний вік дітей (від двох місяців до семи років) для дитячих дошкільних закладів.

Дитячий дошкільний заклад

Для обґрунтування типологізації дошкільних навчальних закладів у системі освіти України у період другої половини ХХ ст. початку ХХІ ст. означено та використано історико-типологічний метод; доведено адекватність та ефективність його використання на прикладі дослідження дитячих дошкільних закладів; визначено поняття типологізація, модель типу; виокремлено дошкільний навчальний заклад як поняття, яке містить основні змістові характеристики повноважень навчальних закладів і поділяється на якісно визначені типи; змінюється в залежності від окремо визначеного періоду (етапу) розвитку дошкільних навчальних закладів різних типів та знаходить відображення у державних документах України.

Література:

1. Аніщенко О. В. Наукові дослідження з історії професійної освіти та історії педагогіки: методичні рекомендації науковцям-початківцям. / О. В. Аніщенко. – Ніжин: Видавництво НДПУ ім. М. Гоголя, 2003. – 49 с.
2. Березівська Л. Д. Основоположні засади історико-педагогічних досліджень: теорія і методологія / Л. Д. Березівська // Шлях освіти. – 2010. – № 1. – С. 37-42.
3. Богуславський М. В. Структура сучасного історико-педагогічного знання / М. В. Богуславський // Шлях освіти. – 1999. – № 1. – С. 37.
4. Голиш Л. Г. Формування спеціальних дитячих установ УРСР у 1943-1950рр.: дис. ... канд. історичних наук : 07.00.01 / Голиш Лариса Георгівна – Черкаси, 2006. – 233 арк. Бібліогр.: арк. 181-222.
5. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження: Методологічні поради молодим науковцям / С. У. Гончаренко. – Київ – Вінниця: ДОВ «Вінниця», 2008. – 278 с.

6. Положение о детском дошкольном учреждении. / Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти УРСР. – К.: – 1985. – № 8. – С. 4.

7. Кузь В. Г. Педагогические основы воспитательного процесса в комплексе «Школа-детский сад»: дис. ... доктора пед. наук в форме научного доклада: 13.00.01 / – В. Г. Кузь. – Киев, 1992. – 54 с.

8. Методология истории: Учебное пособие для студентов вузов / Гуманитар.-экономич. Негос. Ин-т Респ. Беларусь; Белорус. ветвь Ассоц. «История и компьютер» / А.Н. Нечухрин, В.Н. Сидорцов, О.М. Шутова и др./ [Под ред. А.Н.Алпеева и др.] – Мн.: НТООО «ТетраСистемс», 1996. – 240 с.

9. Об организации обучения детей в дошкольном учреждении за первый класс школы и порядке оплаты труда учителей, привлекаемых к этой работе. / Збірник наказів та інструкцій Міністерства освіти УРСР. – 1985. – № 9. – С. 4-6.

10 . Соловей М. О. Дитячі будинки Донбасу у 1943-1965рр. : дис. ... канд. Історичних наук : 07.00.01 / Соловей Марія Олександрівна. – Донецьк, 2009. – 293 арк.: табл. – Бібліогр.: арк. 227-269.

11. Сурмін Ю.П. Майстерня вченого: Підручник для науковця / Ю. П. Сурмін. – К.: Навчально-методичний центр «Консорціум з удосконалення – менеджмент освіти в Україні», 2006. – 302 с.